

Klasik Sosyolojide Temel Yaklaşımlar-II: Emile Durkheim

GİRİŞ

Bu ünite, klasik dönemde sosyolojinin toplumsal yaşamı analiz etmeye yönelik bağımsız bir disiplin olarak gelişimine katkıda bulunan; Emile Durkheim'in temel düşünce ve yaklaşımları ele alınmaktadır. 19. ve erken 20. yüzyılda yaşayan çok sayıda düşünürün çalışmaları sosyolojinin gelişimine katkıda bulunmakla birlikte, bunlar arasında özellikle Durkheim'in çalışmaları da (Karl Marx ve Max Weber gibi) çok daha fazla ön plana çıkmaktadır. Durkheim'in teorik yaklaşım ve yöntemi günümüzün sosyolojik teori ve araştırmalarını halen önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle bu ünite, klasik dönem sosyolojinin en önemli üç büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Emile Durkheim'in (1858-1917) temel çalışmaları ile bu çalışmalarda benimsediği teorik yaklaşım ve yönteminin temel özellikleri incelenmektedir. Bu inceleme, sosyolojik yöntemin kuralları, birey ve toplum, toplumsal işbölümü, intihar ve din olgusu başlıkları altında yapılmaktadır.

EMILE DURKHEIM (1858-1917)

Durkheim, sosyolojiyi bağımsız bir disiplin olarak kurma ve ona bilimsel bir statü kazandırma konusundaki önemli katkılarından dolayı sosyoloji tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Durkheim'in temel amacı, sosyolojinin çalışma nesnesini ve ona uygun çalışma yöntemlerini tespit etmektir. Bir bilim dalı olarak sosyolojinin çalışma konusunun ne olduğu ve bunun hangi yöntemle incelenmesi gerektiğine dair yaptığı katkılar, onu sosyolojinin en önemli kurucularından bir olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Onun toplum biliminin yöntemi, toplumsal işbölümü, sanayileşme, intihar, din ve ahlâk konuları üzerine yaptığı çalışmalar sosyolojinin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir.

Sosyolojinin asıl kurucusu olarak kabul edilen E. Durkheim, Fransa'da Epinal Alsace-Lorraine'da doğdu. 1882'de Ecole Normale Supérieure adlı ünlü okulu bitirdi. Akademik kariyerine başladıktan sonra 1884'de Fransa'da Bordeaux Üniversitesinde sosyal bilimci unvanı ile atanan ilk kişi olarak ders vermeye başladı. 1902'de Sorbonne Üniversitesinde çalışmalarına devam etti ve aynı üniversitede Eğitim ve Sosyal Bilim Profesörlüğüne atandı. En önemli eserleri arasında *İşbölümü* (1893), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (1895), *Intihar* (1897), *Dini Hayatın İksel Biçimleri* (1912) yer almaktadır.

Resim 4.1
Emile DURKHEIM

SOSYOLOJİK YÖNTEMİN KURALLARI

Durkheim'in sosyolojik yönteminin temel özelliklerini sıralayabilmek.

Durkheim'in sosyolojik yaklaşım ve yöntemi, önemli ölçüde pozitivist bir bilim anlayışını temsil etmektedir. Marx'ın aksine Durkheim, biyolojik benzeşmeye dayalı olarak parçaları arasında işlevsel karşılıklık temelinde işbirliğinin var olduğu *uyumcu* bir toplum modeli ve buna uygun pozitivist bir yöntem benimser. Durkheim sosyolojik yöntemin kuralları çalışmasına, sosyolojinin çalışma nesnesinin ne olduğu sorusuyla başlar. Ona göre sosyolojinin çalışma konusu *toplumsal olgulardır*. Durkheim toplumsal olguları maddi ve maddi nitelikte-olmayan toplumsal olgular olarak iki şekilde sınıflandırır (Lukes, 1972, aktaran, Ritzer, 1992, s. 3):

A. Maddi-toplumsal olgular

1. Toplum
2. Toplumun yapısal bileşenleri (kilise, devlet gibi)
3. Toplumun morfolojik (nüfus dağılımı, yerleşim düzeni) bileşenleridir.

B. Maddi-olmayan toplumsal olgular ise,

1. Ahlâk,
2. Kolektif bilinç,
3. Kolektif temsiller ve kolektif eğilimlerdir.

Bu ayrım aynı zamanda temel gerçeklik düzeyini sınıflandırma biçimidir. Gerçekliğin düzeyini maddi toplumsal olgulardan başlatır. Maddi olgular maddi olmayan toplumsal olguları etkilemektedir (Lukes, 1972, aktaran, Ritzer, 1992, s. 3). Sosyolojik yöntemin kuralları çalışması, bu toplumsal olgunun ne olduğu, bu toplumsal olguların gözlemine ilişkin kuralları, normal ile patolojik olanın ayırımına ilişkin kuralları, toplum tiplerinin belirlenmesine ilişkin kuralları, toplumsal olguların açıklanmasına ilişkin kuralları ve sosyolojik kanıtlamaya ilişkin kuralları içermektedir.

Toplumsal bir olgu nedir? Durkheim'e göre sosyolojinin çalışma konusu toplumsal olgulardır. Toplumsal olguyu diğer olgulardan (evrenin olgularından) ayıran temel olarak iki ayırıcı niteliği vardır:

Birincisi, toplumsal olgular bireylerin bilinçleri dışında var olur. Durkheim toplumu bütün olarak analiz ettiği için, bireysel temelde, bireylerin bilinçleri temelinde analize karşı çıkmaktadır. Sosyolojik açıklama bireysel güçlerin dışında kolektif güçlerle ilgilidir. Çünkü ona göre toplumsal olgular bireylere indirgenemeyecek *kolektif bir niteliğe* (aile, din, mesleki örgütlenme) ve kendine özgü bağımsız bir gerçekliğe sahiptir ve bireylerin dışında vardır.

İkincisi, toplumsal olgular kendilerini bireylere zorla kabul ettirirler. Kolektif nitelikleriyle bireylerin dışında var olan toplumsal olgular, bireyler üzerinde *baskıcı* ve *sınırlayıcı* bir güce de sahiptirler. Örneğin, din toplumsal bir olgu olarak bireyin dışında kolektif bir niteliğe sahiptir. Mümin dinsel yaşamına ait sahip olduğu inanç ve uygulamaları kendi bilinci dışında hazır bulmuştur. Aynı şekilde bireyler aile kurumu içinde eş, koca, kardeş olarak çeşitli görevleri yerine getirirler. Bireyler bu roller aracılığıyla aile kurumunun işlevselliğini sağlamaktadır. Aile, bireyin dışında var olan, insanların istemi dışında buyurucu ve kısıtlayıcı yönüyle birey varlığını kabul ettiren toplumsal bir olgudur (gerçekliktir) (Kızılcıkelik, 1994 s.181-183; Durkheim, 2004, s.47-50;). Yani toplumsal olgular, kısaca **dışsallıkları** ve **kısıtlayıcı** (baskıcı ve sınırlayıcı) özellikleriyle tanımlanmaktadır. Ancak Co-

Maddi toplumsal olgular, toplum, toplumun yapısal bileşenleri (kilise, devlet gibi) ve toplumun morfolojik (nüfus dağılımı, yerleşim düzeni) bileşenlerini, maddi-olmayan toplumsal olgular ise, ahlâk, kolektif bilinç, kolektif temsiller ve kolektif eğilimleri içermektedir.

ser'e (2008, s.128-129) göre, Durkheim bu konudaki görüşünü şu yönde geliştirmiştir. Durkheim' göre, toplumsal olgular (özel olarak da ahlâki kurallar) bir yandan bireylerden bağımsız varlığını devam ettirirken diğer yandan da bireylerin bilinçlerinde içselleşmektedir. Toplumsal olgular içselleştiği ölçüde bireylerin davranışlarını belirlemektedir. Örneğin, ahlâki kurallar bize dışsal ve bizi kısıtlayan bir toplumsal olgudur ancak birey onu içselleştirdiği ölçüde davranışına yön verir. Yani "toplum bizim ötemizde ve bizim içimizde bir şeydir" (Durkheim 1953, aktaran Coser, 2008, s.128). Peki, kendine özgü ayrı bir varlığı olan ve birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilen toplumsal olguların gözlemlenmesine ilişkin kurallar nelerdir?

Toplumsal olguların gözlemine ilişkin kurallar: Durkheim'e göre, toplumsal olguların gözlemlenmesine ilişkin en temel ilke onları nesnelmiş gibi ele alma gerekliliğidir. Bu ise üç kurala bağlıdır:

Birincisi, bir toplumsal olguyu ele alırken ilk önce her türlü *peşin hükümden* sistematik olarak kopmak gerekmektedir. Örneğin, devlet, demokrasi, aile gibi olgular hakkında bazı fikir ve duygulara sahip olabiliriz. Aslında bu olgular hakkında karmaşık ve belirsiz bilgilere sahip olduğumuz için onları bir nesne gibi ele almamız gerekmektedir. Bu olguları bilimsel olarak ele almak için ilk fikirlerimizden ve önyargılarımızdan kurtulmamız şarttır.

İkincisi, bir sosyolog mutlaka ele aldığı toplumsal olguyu tanımlamak durumdadır. Durkheim, bunun yanı sıra bu tanıma uyan ve ilişkili olan bütün olgular grubunun araştırmaya istisnasız dâhil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Örneğin, suç olgusunu anlamak istiyorsak ceza olgusunu da araştırma sürecine dâhil etmemiz gerekmektedir.

Üçüncüsü, Durkheim'e göre, toplumsal olguları araştırmaya girerken bu olguları kendi tekil ve değişken görünümünden soyutlayarak incelenmeyi sağlayacak bir bakış açısı benimsenmelidir. Örneğin, aile konusu incelenmeye başlanırken onu farklı aile türleriyle karıştırmamak için nesnel bir ölçüt olarak ailenin hukukça düzenlenmiş yapısı veya miras hukuku referans alınabilir (Aron, 2006, s.336; Durkheim, 2004, s.97-119).

Normal ile patolojik olanın ayırımına ilişkin kurallar: Durkheim'e göre, sıralanan bu kurallara bağlı gözlem faaliyeti birbirinden birçok açıdan farklı iki olgu kategorisini bir araya getirmektedir. *Birinci kategori* makul olması gereken normal olguları, *diğer kategori* ise olması gerekenden tamamen farklı olan patolojik olguları içermektedir. Durkheim'de normallik genellik ölçütüne göre tanımlanmaktadır. Bir olgunun normal sayılmasının temel nedeni onun sıklığıdır. Örneğin, suçun patolojik bir olgu olduğu hemen kabul edilebilir. Ancak Durkheim'in bakış açısıyla suç, her toplumda sıklıkla görüldüğü (yaygın) ve kaçınılmaz bir olgu olduğu için normal sayılmalıdır. Yine de Durkheim'a göre bu açıklamadan suçun ve suçlunun cezalandırılmayı hak etmediği sonucunun çıkarılmaması gerekmektedir. Suçun ve cezanın bir toplum için normal bir olgu olarak ele alınması toplum üyeleri arasında toplumsal bağların güçlenmesine hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Durkheim'a göre belirli bir oranda seyreden suç normal, belirli bir oranın dışında seyreden suç ise patolojik (topluma zararlı) olarak kabul edilmelidir. Suç kolektif bilincin yasaklamış olduğu bir davranış olmakla birlikte toplum açısından pozitif işlevleri bulunmaktadır. Örneğin, suç toplumda hangi davranışların hoşgörüsü ile karşılanacağını hangi davranışların cezalandırılacağını belirler. Bu bakımdan ortalama oranda seyreden suç da ceza da her sağlıklı toplum için işlevseldir. Ancak, suç belirli bir toplum tipinde ortalama oranlardan saparsa anormal-

Toplumsal olgular bireyin bilinçleri dışında var olan, kendine özgü bağımsız bir gerçekliğe sahip ve kendilerini bireye zorla kabul ettiren olgulardır. Örneğin ahlâki kurallar bize dışsal ve bizi kısıtlayan bir toplumsal olgudur ancak birey onu içselleştirdiği ölçüde davranışına yön verir.

Durkheim'e göre, bir toplumsal olgu ele alınırken peşin hükümlerden kopmalı ve olgu mutlaka tanımlanmalıdır.

Toplumsal olgular toplumun sürekliliğinin sağlanması açısından sahip oldukları işlevlere göre normal ve patolojik olgular olarak ikiye ayrılır.

dir (patolojiktir) (Durkheim, 2004, s.158). Sonuç itibarıyla Durkheim, toplumsal olguların toplumun sürekliliğinin sağlanması açısından ne tür işlevlere sahip olabileceğini normal ve patolojik kategorik ayrımıyla ortaya koymaktadır.

Toplum tiplerinin belirlenmesine ilişkin kurallar: Durkheim, toplumları karmaşıklık derecesine göre sınıflandırmaktadır. Benzer olan toplumları belirli gruplara ayırmaktadır. Sınıflandırmaya tek parçalı toplumlardan başlar. Ona göre, **tek parçalı** (yalın) toplum daha önce hiçbir parçalanmanın izini taşımayan, sadece var olan haliyle tek bir parça olan toplumdur. Örneğin, *ilkel toplumlar* (horde) hiçbir farklılaşmanın olmadığı toplumdur. Bu toplumdaki (horde) sonra, içine birçok aileyi alan *klan* gelir. Durkheim, horde'lerin birleşmesiyle oluşan *klanı* tarihsel olarak bilinen *en basit toplum* olarak sınıflandırmaktadır. Diğer toplumların sınıflandırılmasında da aynı ilke (karmaşıklık ilkesi) ve yöntemi kullanır. Klanların özlerini değiştirmeden yan yana gelmesi **çok parçalı toplumları** meydana getirir (ör. Avustralya kabileleri). Çok parçalı toplumların birleşmesinden de daha üst ve farklılaşmış toplumlar meydana gelir. Sileri bu toplumlara örnek olarak verebiliriz (Kızılcılık, 1994 s.186; Aron, 2006, s.339-340).

Toplumsal olguların açıklanmasına ilişkin kurallar: Durkheim'a göre, toplumsal bir olgunun açıklanmasının temel ilkesi şudur: Bir toplumsal olgunun nedeni ancak başka bir toplumsal olguda aranmalıdır. Onun toplumsal olguları açıklarken *nedensel* ve *işlevsel* olmak üzere dikkate aldığı iki farklı yöntem vardır. Bu yöntemlerden *birincisinde*; toplumsal olguların *nedenleri* yine başka toplumsal olgularda aranmalı ve nedensel olarak açıklanmalıdır. Diğer bir deyişle, bir toplumsal olguyu açıklamak onu zorunlu olarak ortaya çıkaran önceki olguyu ortaya çıkarmaya bağlıdır. Başka bir ifadeyle, Durkheim toplumsal olguların nedenlerinin toplumsal ortamda aranması gerektiğini düşünmektedir. Yani sosyoloji bilimi, açıklamak istediği olguların nedenini incelediği toplumun yapısında aranmalıdır. Bu yaklaşım bir olgunun nedenini geçmişte arayan tarihsel açıklamanın karşısında yer almaktadır (Durkheim, 2004; Aron, 2006, s.341-343). Bir olgunun nedeni tespit edildikten sonra açıklanacak olgunun işlevi ve yararlılığı araştırılmalıdır. Yani *ikinci yöntem* olarak, toplumsal olgular toplumun ihtiyaçlarının karşılanması açısından sahip oldukları *işlevler* açısından araştırılmalı ve toplum açısından işlevlerine bakılmalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere Durkheim, işlevselci (fonksiyonalist) olarak adlandırılan bir toplum modeli benimsemiştir. Durkheim'ın işlevselci toplum modeli, modern sosyolojinin gelişimini derinden etkilemiştir. Durkheim'ın işlevselci yaklaşımı özellikle modern sosyolojinin en önemli yaklaşımlarından birisi olarak kabul gören *yapısal işlevselciliğin* gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Sosyolojik kanıtlamaya ilişkin kurallar: Durkheim'a göre, bir olgunun başka bir olguya neden olduğunu kanıtlamanın tek yolu olayların aynı zamanda birlikte meydana gelip gelmediklerine bakmaktır. Ancak sosyolojik olguların incelenmesinde tam olarak deneyleme yöntemini kullanmak mümkün değildir. Bu nedenle, Durkheim'a göre, toplumsal olguların incelenmesinde *birlikte değişim* yönteminin kullanılması daha güvenlidir (Kızılcılık, 1994 s.188-189).

Bir toplumsal olgunun nedenleri yine başka toplumsal olgularda aranmalı ve nedensel olarak açıklanmalıdır.

Toplumsal olgular toplumun ihtiyaçlarının karşılanması açısından sahip oldukları işlevler açısından da araştırılmalıdır.

BİREY VE TOPLUM

Durkheim'in birey ve toplum anlayışını özetleyebilmek.

Durkheim'in sosyolojik yaklaşımının çerçevesini anlamak için onun birey anlayışını, bireyin toplum içindeki yeriyle ilgili temel fikirlerini özetlemek yararlı olacaktır. Durkheim'e göre, insanlar temel ihtiyaçlarını karşılarsalar bile tatmin olmazlar. Çünkü insanların, hayvanlardan farklı olarak; arzuları sınırsızdır. İnsanlar sadece kendileriyle ilgilendikleri için toplumsal çıkarların da farkında değildirler. Durkheim'in insanın doğasıyla ilgili en önemli kabullerinden birisi şudur: İnsanlar bencil dürtülere ve bir dizi tutkuya sahiptir. Bu dürtülere ve tutkulara gem vurulmaması hem insanların kendileri için hem de toplum için önemli bir tehdittir. Diğer bir deyişle insanın dürtüleri ve tutkuları bireyi kendine köle yapacak noktaya kadar getirebilir (Coser, 2008, s.130; Ritzer, 1992, s.16). *“Tutku bireyselleştirir, ancak ayrıca köleleştirir. Duyumlarımız özünde bireyseldir; ancak, biz daha kişisel özellikler kazandıkça duyumlarımızdan kendimizi daha fazla kurtarabilir, kavramlarla düşünebilir ve onlara göre davranabiliriz”* (Durkheim 1912, aktaran Coser, 2008, s.130).

Durkheim'e göre, insanın doğal doyumсуzluğunun sonucu oluşan arzular ise, sadece toplumsal denetim tarafından kontrol altına alınabilir. Toplum insanın arzuları üzerinde sınırlamalar getirir. Nasıl biyolojinin fiziki ihtiyaçlar için insan üzerinde etkisi varsa, toplumsal denetimin ve kontrolün de insanın sınırsız ihtiyaçları üzerinde önemli bir gücü vardır. Yani, toplumsal denetim bireylerin eğilimleri üzerine sınırlamalar getirir (Coser, 2008, s.130). Durkheim'e göre insanlar, tutkuları dışsal güçler tarafından kontrol altına alındığı zaman özgür olacaktır. Onun yaklaşımı içinde en önemli dışsal güç **ortak ahlâktır**. Onun yaklaşımında **özgürlük** içerden değil daha çok dışarıdan gelmektedir. **Özgürlük**, gerçek tutkuların kontrol altında tutulduğu kolektif bir bilincin varlığına işaret eder. Durkheim'in yaklaşımında özgürlük daha çok (bireylerin aksine) toplumun temel bir özelliğidir (Ritzer, 1992, s.16). Birey, toplumun özgürlüğü adına tutkularına ve arzularına set çeker. Onun ifadesiyle *“her bir birey kendi alanında, hırslarına set çeken uç sınırların somut bir şekilde farkına varır ve onların ötesinde hiçbir şeye heves etmez.. Böylece bir son veya bir amaç, tutkulara set çekmektir”* (Durkheim aktaran, Coser, 2008, s.130). Ona göre, insan ancak toplumun içinde ve toplum yoluyla tam anlamıyla insan olur. Bir toplumdaki doğru **ahlâki eylem** sadece bireysel arzuların toplumun veya grupların hizmetine feda etmesiyle oluşur (2008, s.133).

Durkheim toplum için bir **“ahlâki kod”** oluşturulmasını önermektedir. Bu **“ahlâki kod”** veya **“ahlâki disiplin”** toplumun kolektif çıkarlarına ve düzenine zarar vermemek için oluşturulan kuralları içermektedir. Bu kurallar/disiplin bireyi kontrol altında tutmakta, bireyin sınırlarını çizmekte, diğer insanlarla ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini göstermekte ve toplumunun devamı için bireye ait gerekli sorumlulukları hatırlatmaktadır. Ona göre, bireyi ilgilendiren tek şey kendisidir ve birey toplumsal çıkarların farkında olmayabilir. Bu yüzden de öyle bir sistem olmalıdır ki, bu sistem ile bireye sürekli toplumsal çıkarlara saygı göstermesi gerekliliği hatırlatılsın. Durkheim'e göre bu ancak **ahlâki disiplin** ile sağlanabilir. Bu ahlâki disiplin de çocukluğun erken dönemindeki sosyalleşme süreciyle sağlanacaktır. Diğer bir deyişle erken yaşlarda verilecek eğitimle (sosyalleşme) çocuklar arzularını dizginlemeyi, isteklerine sınır koymayı ve koyduğu sınırlar çerçevesinde hedeflerini belirlemeyi öğrenebilecektir. Eğitim yoluyla verilecek ahlâki disiplin, bi-

Anomi toplumsal yapının özelliklerinden biridir ve bireylerin amaçlarının peşinden koşarken ahlâki bir rehberliğin olmadığı bir durumu karakterize eder.

reyin toplumla bütünleşmesi, topluma uyum sağlaması ve birey ile toplum arasındaki dengenin sağlanması açısından önemli bir kontrol mekanizması olarak düşünülmektedir (Berberoğlu, 2009, s.26-27).

Bireyin doğasından gelen egoizm, arzuların kontrol ve denetim altına alınmaması bireyin toplumla bağlarının zayıflamasına neden olacak ve bunun sonucunda da **normsuzluk** durumu olarak ifade edilen anomi oluşacaktır. “**Anomi** zihinsel bir duruma değil toplumsal yapının özelliklerinden birine tekabül eder. Bu, bireysel arzuların artık ortak normlar tarafından düzenlenmediği ve sonuç olarak bireylerin amaçlarının peşinden koşarken ahlâki bir rehberliğin olmadığı bir durumu karakterize eder” (Coser, 2008, s.130). Anomi özellikle toplumsal değişim sürecinde ortaya çıkabilir. Örneğin, ekonomik krizler ve refah dönemleri anomik durumların oluşmasına neden olabilir. İş krizleri en üstte yer alan kişilerin aşağı sınıflara düşmesine neden olabilmektedir. Aşağıya doğru yaşanan toplumsal hareketlilik bu insanların hayatlarında önemli bazı düzensizliklerin oluşmasına neden olur. Aynı şekilde yukarı doğru bir hareketlilik de anominin ortaya çıkma olasılığını artırabilir (2008, s.132). Sonuçta bireyin topluma karşı ahlâki bağının güçlü olmaması onun bireysel olarak toplumdan kopmasına, yabancılaşmasına ve aşırı bireyselleşmesine neden olacaktır. Ünitinin bir sonraki bölümünü oluşturan intihar olgusunda da görüleceği gibi, özellikle de bencil intihar bireyin toplumla ahlâki bağlarının kopması ve toplumsal normlarla olan ilişkisinin zayıflamasıyla ilişkilendirilir. Durkheim’in birey anlayışı ve bireyin toplum içindeki yeri, genel olarak bireyin topluma uyum sağlaması ve toplumla bütünleşmesi üzerine kuruludur. Ona göre iyi bir vatandaş olmanın en önemli yolu toplumsal kolektiviteye katkıda bulunmaktır (Berberoğlu, 2009, s.28-29).

Durkheim’in yaklaşımı içinde toplum, “toplumsal kolektivitelyi oluşturan bireylerden bağımsız, her şeyi saran bir varlık” (Berberoğlu, 2009, s.30) olarak görülür. Toplum kendi başına bir kuvvet iken, birey ise toplumsal gerçekliğin egemenliği altındadır. Ona göre toplum, birey karşısında üstün bir durumdadır ve birey ise toplumsal bütünlüğün sağlanması için toplumun emirlerine uyması gereken bir varlık olarak görülür. “Tutkularımızı, içgüdülerimizi kontrol etmeyi, bunlar için yasalar koymayı, kendimizi yoksun bırakmayı, kendimizi feda etmeyi, kendi şahsi amaçlarımızı daha yüksek amaçlara tabi kılmayı bize öğreten toplumdur” (Durkheim, 1956, aktaran Berberoğlu, 2009, s.31-32).

Durkheim, hem bireyler, hem de birey ve toplum arasında dengenin oluşturulması ve sürdürülebilmesi için güçlü bir **toplumsal dayanışmanın** gerekli olduğunu düşünür. İzleyen bölümde yer alan toplumsal işbölümü konusunda işbölümü ve buna bağlı oluşan toplumsal dayanışma olgusu daha ayrıntılı incelenmektedir. Şimdi bu konuyu inceleyelim:

TOPLUMSAL İŞBÖLÜMÜ

Durbeim sosyolojisinde mekanik ve organik dayanışmaya dayalı toplum tiplerinin özelliklerini ayırt edebilmek.

Toplumsal işbölümü çalışması Durkheim’in sosyolojik çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir. Doktora tezi olan bu çalışmada temel olarak şu sorular sorgulanmaktadır: Bireylerden oluşan topluluk nasıl bir toplum oluşturmaktadır? Toplumsal varlığın koşulu olan fikir birliği (konsensus) nasıl gerçekleşmektedir? *Durkheim*

im toplumların evrimini, birey toplum ilişkisini ve toplumdaki fikir birliğini (konsensus) işbölümü olgusu temelinde açıklamaktadır. Örneğin, toplumdaki işbölümü geliştikçe birey daha fazla bağımsızlaşmakta ve özerklik kazanmaktadır. Ancak bireyin özerkliği ve bağımsızlığı artıkça toplumla olan bağları da güçlenmektedir. Bireyin toplumla olan bağları, işbölümü olgusu temelinde açıklanmaktadır. Yani Durkheim *işbölümüne* bağlı olarak gelişen *toplumsal dayanışma* olgusunu analiz etmektedir. Çünkü onun için *toplumsal düzen ve dayanışma* bir toplumun işleyebilmesi için oldukça önemlidir. Toplumdaki düzen ve dayanışmanın kaynağı ise *işbölümü ve uzmanlaşmadır.*

Durkheim'e göre **işbölümü**, "farklı ama bir bütün içindeki faaliyetleri yerine getiren kişi ya da grupları koordine etmeyi sağlayan, istikrarlı bir düzenlemeyi anlatır." Tanımdan da anlaşılacağı gibi işbölümü bir toplum içinde düzenlemeyi ve istikrarı sağlayan bir işleve sahiptir. Ona göre, işbölümünün gerçek işlevi "iki ya da daha fazla insan arasındaki bir dayanışma duygusu yaratmaktır" (Swingewood, 1998, s.140). Onun için, toplumdaki **işbölümü** görevler veya sorumluluklarda belli ölçüde uzmanlaşmayı gerektirdiği için maddî nitelikte bir toplumsal olgudur (Ritzer, 1992). Durkheim, toplumsal evrimi işbölümü olgusu temelinde açıklamaktadır. Toplumların evrimsel süreci içinde işbölümüne bağlı olarak gelişen ideal tipe iki tür toplumsal yapıdan söz etmektedir: *Birincisi mekanik dayanışmacı, ikincisi ise organik dayanışmacı toplum* tipidir. İşbölümünde meydana gelen değişimler toplumsal yapıda oldukça kapsamlı değişikliklere ve sonuçlara neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuçlar, aslında mekanik ve organik dayanışma arasındaki farklılıkları ifade etmektedir.

Mekanik Dayanışmacı Toplum

Durkheim'a göre **mekanik dayanışma** benzeşmeye dayalı, işbölümünün oldukça sınırlı olduğu ve farklılaşmanın olmadığı daha çok sanayi öncesi toplumlarda görülmektedir. İnsanlar, maddî toplumsal bir olgu olarak işbölümünün gelişmediği geleneksel toplumlarda daha çok genel konumlarda yer alır. Yani geleneksel bir toplumda kişinin elinden her işin gelmesi gerekir. Örneğin, geleneksel toplumda annelik veya ev kadınlığı modern toplumla karşılaştırıldığında çok daha az uzmanlaşmış bir işleve sahiptir. Cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde avcılık yapan erkek (baba) ile haneyi yöneten kadının (anne) uzmanlaşmış işlevi (anne) modern toplumdaki kadar farklılaşmamıştır ve pratik olarak bu toplumlar kendilerine yetebilmektedir (Ritzer, 1992).

Mekanik dayanışmanın olduğu toplumda bireyler, birbirlerinden çok farklılaşmamışlardır. Bu topluluğun bireyleri aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere sahip oldukları ve aynı kutsal inancı paylaştıkları için birbirlerine benzemektedirler. Bireyler farklılaşmadığı için de bu tipteki toplumsal yapılar kendi içinde tutarlıdır (Aron, 2006, s. 296). İnsanları birbirine bağlayan şey, tümünün benzer etkinliklerde bulunması ve benzer sorumluluklara sahip olmalarıdır. Bundan dolayı, mekanik dayanışmaya bağlı toplumlarda bireysel eylem, kendiliğinden kolektif kimliğe bürünmektedir. Bu toplumlarda genellikle *kolektif (ortak) bilinç* egemendir. Durkheim'e göre, **kolektif bilinç** bir toplumda yaşayan bireylerin ortak inanç ve duygularına tekabül eder. Bu kavram toplumun ahlâki bir temelde kavranmasını sağlamaktadır. Mekanik dayanışmaya bağlı toplumlarda kolektif bilinç tüm toplumu ve bu toplum içinde yer alan bütün üyeleri kapsamaktadır. Bu kolektif bilincin içeriği önemli ölçüde dinsel karakterdedir ve dinsel fikirler bütün toplumu kuşatmıştır (Ritzer, 1992; Swingewood, 1998, s.140-141; Aron, 2006, s.298). Toplumda oluşan ortak bilinci tehdit eden bir davranış toplum, tarafından cezalandırılmaktadır.

İşbölümü farklı ama bir bütün içindeki faaliyetleri yerine getiren kişi ya da grupları koordine etmeyi sağlayan, istikrarlı bir düzenlemeyi ifade eder. İşbölümünün gerçek işlevi ise iki ya da daha fazla insan arasındaki bir dayanışma duygusunu yaratmaktır.

Mekanik dayanışma benzeşmeye dayalı, işbölümünün oldukça sınırlı olduğu ve farklılaşmanın olmadığı toplumlar için kullanılmaktadır. Organik dayanışma ise farklılaşmaya dayalı, işbölümünün ve toplumsal farklılaşmanın yoğun olduğu toplumlar için kullanılmaktadır.

Kolektif bilinç bir toplumda oluşan ortak inanç ve duygulardır.

Durkheim'e göre, mekanik dayanışmaya dayalı toplumlarda **cezalandırıcı hukuk** olarak tanımladığı yaptırımlar uygulanmaktadır. Bu toplumlarda ortak değer sistemine karşı yapılan bir davranış, toplum üyeleri için oldukça önemlidir. Çünkü mekanik dayanışmacı toplumlarda insanlar birbirlerine büyük oranda benzemekte ve ortak bir ahlâka da aynı düzeyde sahip çıkmaktadırlar. Toplumun ortak ahlâkına derinden bağlı olunan bu toplumlarda, bu ortak ahlâka karşı yapılmış suça karşı da ortak duygular beslenmektedir. Diğer bir deyişle, toplumun ortak/genel ahlâk sistemine karşı suç olduğu düşünülen davranış şiddetle cezalandırılmaktadır. Örneğin, Tanrıya veya tanrılara karşı yapılan bir saygısızlık ve suç kişinin dilinin kesilmesi ile cezalandırılır. Toplum üyeleri ahlâk sistemine kuvvetle bağlı oldukları için, bu ahlâk sistemine karşı işlenen suç da ağır ceza ile cezalandırılmaktadır. Mekanik dayanışmaya dayalı toplumlarda cezalandırıcı hukukun düzenlenmesi büyük oranda kitlelerin elindedir (Ritzer, 1992).

Organik Dayanışmacı Toplum

Organik dayanışma Durkheim tarafından farklılaşmaya dayalı, işbölümünün ve toplumsal farklılaşmanın yoğun olduğu toplumlar için kullanılmıştır. Durkheim'e göre, organik dayanışma kavramı farklı parçalar arasındaki ilişkilerin birleştiği, farklılaşmış ve uzmanlaşmış işlevlerden oluşan bir sistemi ifade etmektedir. Birey kendisini oluşturan parçalara bağlı olduğu için topluma bağlıdır. Organik dayanışma modern toplumlarda görülmektedir. Bu toplumların sanayisi gelişmiştir ve nüfus oranı da oldukça yüksektir. Mekanik dayanışmada görülen toplumsal benzerlik aracılığıyla sağlanan dayanışmanın yerini, organik dayanışmada farklılaşmayla sağlanan dayanışma almıştır. Bu toplumlarda bireyler artık benzer değildirler. Bireyler farklılaştığı ve birbirlerine benzemediği için toplumda konsensus oluşmaktadır (Swingewood, 1998, s. 141; Aron, 2006, s. 296).

Organik dayanışmanın temel özelliğinin gelişmiş işbölümü olduğunu ifade etmiştik. Organik dayanışmanın görüldüğü modern toplumlarda yaşayan bireyler, mekanik dayanışmanın belirgin olduğu geleneksel toplumlardan farklı olarak; uzmanlaşmanın yoğun olduğu yerleri işgal ederler. İşbölümüne bağlı olarak uzmanlaşmanın gelişmesi bireylerin sınırlı görev ve sorumluluklara sahip olmasına neden olmaktadır. Örneğin, organik dayanışmacı toplumlarda yani modern toplumlarda kadınların anne ve ev kadını olarak yaptıkları işler toplumun diğer kurumları tarafından üstlenilebilmektedir. Okul öncesi anaokulları, çocukların bakım ve eğitim işlerini yerine getirmektedir. Bu toplumlarda ev hizmetleri ve emek tasarrufu sağlayan çamaşır, bulaşık makinesi, mikro-dalga fırınlar, yemek servisleri gibi araçlar gelişmiştir (Ritzer, 1992).

Organik dayanışmalı toplumlarda birliği sağlayan insanlar, arasındaki farklılıklardır ve insanlar farklı görev ve sorumluluklara sahiptir. Modern toplumda insanlar daha çok sınırlı sayıda görevler yüklendiklerinden yaşamlarını devam ettirmek için toplumda diğer insanlara muhtaçtırlar. Yani, insanlar modern dünyada yaşamlarını sürdürmek için kendi yaptıklarının dışında başka türlü hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin, geleneksel toplumda bir aile kendi kendine yetebilirken modern toplumda aile varlığını sürdürmek için bakkala, fırıncıya, kasaba, öğretmene, polis gibi birçok uzmanlaşmış hizmetlere muhtaçtır. Organik dayanışmacı toplumlarda bütünlük, insanların uzmanlaşması ve diğer uzmanlık hizmetlerine ihtiyaç duyulmasıyla sağlanır. Durkheim'e göre, uzmanlaşma sadece bireylerin uzmanlaşması temelinde ele alınmaz. Aynı zamanda grupların, yapıların ve kurumların uzmanlaşması da önemlidir. Organik dayanışmaya bağlı toplumlarda farklılaşma, insanların işbirliği yapmalarını sağlamaktadır (Ritzer, 1992).

Durkheim sosyolojisinde yer alan temel kavramları tanımlayabilmek.

Mekanik dayanışmaya dayalı toplumlarda güçlü olan **kolektif (ortak) bilinç**, organik dayanışmalı toplumlarda daha az önemlidir. Bireyler arasında yaşanan farklılaşma arttıkça kişiler kendi özel seçimlerine göre inanma, isteme ve davranış geliştirme konusunda özgürleşmektedir. Durkheim'e göre, birey kolektif bilincin kaskacından kurtulmuştur ve bireyselliğini ve kişiliğini daha rahat ortaya koymaktadır (Swingewood, 1998). Modern toplumda insanların daha çok birliktelik içinde olmalarının nedeni kolektif bilinç değildir. Çünkü bu toplumlarda insanları bir arada tutan şey, ortak inanç ve duygulardan çok, bireylerin birbirlerine olan ihtiyaçlarıdır. Diğer bir deyişle, işbölümü sonucu birbirlerine yükledikleri ve birbirlerinden bekledikleri işlevsel ihtiyaçları onları daha çok bir arada tutmaktadır.

Organik dayanışmalı toplumlarda uygulanan hukuk **onarıcı** veya **iade edici hukuktur**. Bu toplumlarda birey, ortak ve genel olarak kabul edilmiş ahlâki değerlere karşı bir suç işleme durumunda şiddetle cezalandırılmaz. Bireyden beklenen toplumun hukuk kurallarına uyması ve davranışları ile zarar verdiği kişilere karşı işlediği suçun zararını karşılamaştır. Yani verdiği zararın tazmin edilmesi istenir. Ölüm cezası olmasına rağmen yaygın olarak uygulanan hukuk iade edici hukuktur. Organik dayanışmalı toplumlarda mekanik dayanışmalı toplumlarda görülen ortak ahlâki değerler sınırlı olduğu için, işlenen suça duygusal bir tepki verilmesi beklenmez. İşlenen suça karşı iade edici hukukun uygulanmasından toplumun güvenlik güçleri, mahkemeler toplumun uzman birimleri sorumludur. Artan işbölümü ve uzmanlaşma, toplumun hukuk sisteminin işleyişi ile tutarlılık içindedir (Ritzer, 1992). Peki, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişi sağlayan nedensel faktör nedir? Durkheim'e göre, bu geçişi sağlayan faktör maddi bir toplumsal olgu olan **dinamik yoğunluktur**.

BİLGİ NOTU: Durkheim sapma ve suçluluk tartışmasında, alışlagelmiş olan tarzdan kökten bir şekilde ayrılır. Çoğu suç araştırmacısı suçu patolojik bir fenomen olarak ele alırken ve suçlunun aklındaki psikolojik sebepleri araştırırken, Durkheim suçu ortaya çıkışı açısından normal olarak, hatta sonuçları açısından da olumlu toplumsal işlevlere sahip olarak ele aldı. Hiçbir toplum, bireyleri kendi kurallarına tam olarak uymaya zorlayamayacağı için suç normaldi. Ayrıca eğer bu zorlama gerçekleştirilebilirse, o zaman toplum, bireylerin toplumsal katkıları açısından hiçbir kaçamağa izin verilmeyecek kadar baskıcı olacaktır. Eğer toplum esnek kalacaksa ve değişim ve yeni uyarlanmalara açık olacaksa, toplumun kurallarından da sapma olacaktır. Eğer toplum esnek kalacaksa ve değişim ve yeni uyarlanmalara açık olacaksa, toplumun kurallarından sapma da gereklidir. "Suçun var olduğu yerde, kolektif duygular yeterli ölçüde yeni bir biçim alabilen bir esnekliğe sahiptir ve suç bazen bunların aldığı yeni biçimin belirlenmesine de yardımcı olur. Bunun ne kadar olacağı, aslında, gelecekteki ahlaki düzeyin yalnızca bir tahminidir ne olacağına doğru bir adımdır" (Durkheim, 1950, s.71). Ancak suçun bu tür doğrudan sonuçlarına ek olarak, dolaylı ve daha az önemsiz olmayan işlevlerini de tanımladı. Durkheim'e göre bir suç eylemi, kuralın çiğnenmesine karşı kolektif duygunun artmasıyla topluluk içerisinde olumsuz yaptırımları ortaya çıkarır. Bundan dolayı, ortak refah hakkındaki kural koyucu uzlaşımın güçlenmesi şeklinde öngörülemeyen bir sonucu vardır. Suç dürüst vicdanları bir araya getirir ve bunları güçlendirir" (Durkheim, 1956, s.103)

Kaynak: Coser, L.A. (2008) **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlılarındaki Fikirler**. Çevirenler: H.Hülür, S.Toker ve İ. Mazman. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Dinamik yoğunluk, bir toplumdaki insan sayısının ve insanlar arası etkileşim miktarını ifade etmektedir.

Dinamik Yoğunluk

Bu kavram, bir toplumdaki insan sayısını ve insanlar arası etkileşim miktarını ifade etmektedir. İnsanların sayılarındaki ve kendi aralarındaki etkileşimin artışı, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru giden bir değişimi sağlamaktadır. Ancak burada önemli olan nokta, bu iki faktörün birleşmesi sonucunda insanların kıt kaynaklar üzerinde rekabete ve mücadeleye girmesidir. Ona göre, kaynakların kıt olması durumunda bireylerin, grupların, ailelerin ve kabilelerin birbirleriyle çatışmaya girme olasılığı yükselecektir. İşbölümünün artması ve buna bağlı olarak kaynakların artması daha fazla sayıda insanın barış içinde yaşamasını sağlayacaktır. Durkheim'e göre, işbölümünün ortaya çıkması, toplumda çatışmadan çok barışçı bir birlikteliğin olmasına neden olmaktadır (Ritzer, 1992).

Anomi

Durkheim, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişi açıklarken aynı zamanda maddi toplumsal olguların toplumun maddi-olmayan toplumsal olgular üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu da analiz etmektedir. Ona göre ahlâk maddi-olmayan bir toplumsal olgudur ve problemlerin çoğu ortak ahlâkın zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal geçiş süreçlerinde var olan kuralların bireyler üzerindeki bağlayıcılıkları çözülmektedir. Ayrıca yeni kuralların eski kurallar kadar kabul görmemesi durumunda Durkheim, *normsuzluk* veya *kaidersizlik* olarak tanımladığı tehlikeli bir durumun ortaya çıkacağından da söz etmektedir. Bu durum Durkheim'in yazıları içinde **anomi** kavramıyla ifade edilmektedir. Anomi toplumsal geçiş dönemlerinde normların olmadığı ya da görece normsuzluk durumunu ifade eden bir kavramdır. Bireyler yeni dönemde neyin uygun ve kabul edilebilir bir davranış olup olmadığını bilmedikleri için anomiyile yüz yüze gelmektedirler. Anominin toplumsal yaşam içinde görülen en önemli patolojik durumlardan biri ise intihar olgusudur (Ritzer, 1992; Bilgin, 2009, s.59).

Anomi toplumsal geçiş dönemlerinde normların olmadığı ya da görece normsuzluk durumunu ifade eden bir kavramdır.

DURKHEIM VE MODERNİTENİN DOĞUŞU: Durkheim modern dünyayı, Weber gibi, büyüü bozulmuş bir şey olarak görmez; daha ziyade, toplumsal dayanışmanın yaratılmasında paylaşılan, kutsal inançların merkeziliğini vurgular. Durkheim için, toplum bir organizma gibi işler, değiştiğinde yenden denge haline dönme eğilimindedir. Ancak bu süreç otomatik olarak işlemez. İnsanların toplumsal davranışları onların inandırıcı ve cazip bulmaları gereken kurallar ve inançlara itaatlerine dayanır. Toplumsal kurallar insanlara anlam ve istikrar sağlar; etkili olmaları için bu kurallara kutsal bir özün atfedilmesi gerekir. Toplum, değerlerine saygı gösterilmesi ve periyodik olarak canlı tutulması gereken kutsal, ablâkî bir erendir. Ritüeller ve seremoniler, modern organik dayanışmanın işbölümünde ve profesyonel ve mesleki gruplar içinde kök saldıği toplumsal hayatı canlı tutma araçlarıdır. Organik dayanışma insanların içinde yaşadıkları temel grupların yaratılmasına demokratik ve rasyonel katılımlarına dayanmalıdır. Aktif katılımın yokluğu insanların toplumsal hayatın ablâkî faydalarını paylaşmadıkları anomiy ve bencilliğin karakterize ettiği anlamsız bir toplumsal varoluşa yol açabilir.

Kaynak: Kenneth Tucker, (1998) Jr., **Anthony Giddens and Modern Social Theory**, Sage Publications, Çeviren: Ümit Tatlıcan. s.14-33.

İNTİHAR OLGUSU

Durkheim'in incelediği intihar tiplerini karşılaştırabilmek.

İntihar, kişisel bir eylem olduğu için açıklaması da psikolojik nedenlere dayanılarak yapılmaktaydı. Durkheim'a göre ise kişisel eylemlerden biri olan intihar, sosyolojik açıklamadan çok psikolojik bir açıklamaya uygun gibi görünse de aslında sosyolojik bir olgudur. Durkheim, intiharı özellikle toplumsal birlik problemi ile ilişkili bir toplumsal olgu olarak görür. Bu nedenle de onu toplumu bir arada tutan toplumsal bağlar ile ilişkili olarak ele alır. Bu bakımdan Durkheim'ın intihar olgusunu ele alışını *birey ve toplum* arasında uygun denge arayışı ve bu dengeyi bozabilecek tehditlerin belirlenmesi olarak düşünebiliriz.

İntihar olgusunu Durkheim'ın diğer toplumsal olguları ele alışına benzer şekilde ele alırsak, bir toplumda belirli sayıdaki intihar oranını normal, belirli bir düzeyin üzerindeki intihar oranını ise patolojik olarak değerlendirebiliriz (Aron, 2006). Bu durumda çağdaş toplumda intihar oranlarının artmasını da patolojik olarak değerlendirebiliriz. Nitekim Durkheim de çağdaş toplumda intihar oranlarının artmasını patolojik olarak değerlendirmekte ya da intihar oranlarındaki artışın çağdaş toplumdaki bazı patolojik özellikleri ortaya koyduğunu vurgulamaktadır (Aron, 2006). Çağdaş toplumun; nüfus yoğunluğu, toplumsal farklılaşma, bireycilik, organik dayanışma ve benzeri özelliklere sahip olduğunu hatırlayalım. Durkheim'a göre, mekanik dayanışmanın egemen olduğu toplum bireyselliği boğarken, organik dayanışma koşullarında birey fikri toplumu tehdit etmeye başlamaktadır. Durkheim, bireyciliğin de belirli bir ölçüye kadar 'doğal' ve normal olduğunu kabul etmekte fakat onun patolojik biçimlerine karşı çıkmaktadır. Durkheim'e göre, **inti-har** toplumsal dayanışmanın çok yüksek veya düşük olduğu yerlerde bağımlılık ve özerklik ilişkisindeki dengesizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ona göre, intihar toplumsal bağlara, bu bağların varlığı veya yokluğuna, güçlü ve zayıf olmasına göre değişmektedir (Swingewood, 1998, s.148; Cuff ve diğ., 2006).

İntihar olgusunu ampirik olarak araştıran Durkheim, kendi yöntemi çerçevesinde önce intiharın tanımını yapar. Ona göre "*ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz bir hareketin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir*". Toplumsal bir olgu olarak intiharın nedenini istatistiksel olarak diğer toplumsal olgularda arar. Ancak bunu yapmadan önce, intiharı toplumsal olmayan nedenlerle açıklayan yaklaşımları eleştirel olarak analiz etmektedir. Akıl hastalığı, sarhoşluk, ırk, soyçekim, iklimsel koşullar, taklit gibi toplumsal olmayan nedenlerle intihar arasında bir ilişki olup olmadığını sorgular. Örneğin, akıl hastalığı ile intihar arasındaki ilişkiye baktığında anlamlı bir ilişkiye rastlamamıştır. Akıl hastaları arasında kadınların oranı erkeklerle göre daha yüksek çıkmıştır. Oysa intihar edenler arasında erkeklerin oranı kadınlara göre daha yüksektir. Aynı şekilde akıl hastalığı diğer dinsel gruplara göre Yahudiler arasında daha yüksek çıkmıştır. Fakat intihar eğilimi Yahudiler arasında daha düşük çıkmaktadır (Kızılçelik, 1994, s.198-199). Durkheim'e göre bazı bireysel intiharlar taklit sonucu gerçekleşebilirken, genel olarak taklit intihar etme eğilimi üzerinde oldukça sınırlı bir etkiye sahiptir. Eğer taklit etkili bir faktör olsaydı ona göre, yüksek intihar oranına sahip bir ülkeye sınır komşusu olan diğer ülkede de intihar eğiliminin yüksek olması gerekirdi (Ritzer, 1992).

İntihar, toplumsal dayanışmanın çok yüksek veya düşük olduğu yerlerde bağımlılık ve özerklik ilişkisindeki dengesizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ölen kişi tarafından, ölümle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz bir hareketin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir.

Durkheim yaptığı araştırmalar sonucunda, farklı toplumsal grupların farklı intihar oranlarına sahip olduklarını ortaya çıkarır. Diğer bir deyişle, Katolikler ve Yahudilere göre Protestanlar arasında, evlilere göre bekâr erkekler arasında, köydekilere göre kentte yaşayanlar arasında daha sık intihar girişimine rastlanmaktadır. Sonuç, olarak farklı toplumsal koşullara sahip gruplar arasında intihar oranları farklılaşmaktadır. Bireylerin toplumla ilişkileri, toplumsal destek türü intihar eğilimini farklı biçimlerde etkilemektedir (Cuff ve diğ., 2006). Bütün bunlar intiharın toplumsal nedenlere bağlı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Peki, Durkheim'e göre intihar ve intihar oranlarındaki farklılıkları hangi toplumsal olgular etkilemektedir? Durkheim'in tespit ettiği iki tür toplumsal olgu olduğunu hatırlayalım: Maddi ve maddi olmayan toplumsal olgular. Ona göre, maddi-toplumsal bir olgu olarak **dinamik yoğunluk** (nüfus artışı ve bireyler arasındaki etkileşim) intihar üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Ancak maddi toplumsal olgular arasındaki farklılıklar maddi-olmayan toplumsal olgular üzerinde doğrudan bir etkide bulunmakta ve bu da intihar eğilimini doğrudan etkilemektedir. Durkheim'in kavramsal çerçevesi içinde özellikle **kolektif bilinç, kolektif temsiller** ve **toplumsal eğilimler** gibi maddi nitelikte olmayan toplumsal olgular, intihar üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. **Kolektif bilincin** bir toplumun ortalama üyelerinin ortak inanç ve duyguları olduğunu hatırlayalım. **Kolektif temsiller** ise, kolektif bilincin özel durumlarını ifade etmektedir. Modern toplumda kolektif temsiller olarak aile, meslek, eğitim, devlet ve din gibi kurumların norm ve değerlerini düşünebiliriz. Kolektif bilinç daha kapsamlı iken kolektif temsiller bunun bir alt tabakasıdır. **Toplumsal eğilimler** de birey üzerinde etkiye sahip olan toplumsal olgulardır. Belirli bir formdan yoksun, net olmayan toplumsal eğilimlere "*kabalık içindeki tutkular, kızgınlıklar ve merhamet ile ilişkili hareketler*" örnek olarak verilmektedir. Farklı ortaklıklar farklı kolektif bilince ve farklı kolektif temsillere sahiptirler. Bunlar intihar eğilimleri üzerinde farklılık yaratıcı toplumsal eğilimlere sahiptirler. Diğer bir deyişle, kolektif bilinçteki farklılıklar ya da değişimler toplumsal eğilimlerde farklı değişimlere neden olacaktır. Bunlar da intihar eğilimleri arasındaki farklılıklara ve değişimlere neden olacaktır. Durkheim'e göre, intiharın en önemli nedenlerinden biri **kolektif bilincin** modern toplumda bireyselleşme, farklılaşma ve heterojenleşme gibi nedenlerle zayıflamasıdır (Ritzer, 1992).

Durkheim, bireylerin toplumla olan *bütünleşme* düzeylerindeki aşırılık ya da yetersizlik durumu ile toplumun bireylerin davranışlarını *düzenleme* düzeyindeki aşırılık ya da yetersizlik durumuna bağlı olarak ortaya çıkan belirli intihar tipleri belirler. Bu intihar tiplerini de;

- **bencil,**
- **anomik,**
- **özgeci,**
- **kaderci** olmak üzere dört gruba ayırır.

Bencil ve anomik intihar tipleri: Durkheim, *bencil* ve *anomik* intihar tiplerini genel olarak modern endüstriyel toplumlarda güçlü bir bütünleşme ve güçlü düzenleyici normların olmaması ya da yetersiz olması, yani toplumsal bağların zayıf olması durumu ile ilişkilendirir. Buna göre, modern endüstriyel toplumlarda bireylerin toplumla yetersiz bütünleşmeleri bencil tipte intiharlara, toplumun bireylerin davranışlarını yeterince düzenleyememesi ise *anomik* tipte intiharlara yol açabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bencil intihar tipine bireyin genel olarak toplumla bütünleşemediği toplumlarda ve gruplarda rastlanmaktadır. Özellikle ko-

Kolektif temsiller kolektif bilincin özel durumlarını ifade etmektedir. Modern toplumda kolektif temsiller olarak aile, meslek, eğitim, devlet ve din gibi kurumların norm ve değerlerini düşünebiliriz.

lektif bilincin zayıfladığı modern endüstriyel toplumlarda bireylerin aile, din, siyasi grup ve benzeri ile olan bütünleşmeleri, yani kısacası toplumla olan bağları zayıflamaktadır. Özetle Durkheim'e göre bencil intihar tipi bireyin toplumdan soyutlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Toplumdaki düzenleyici güçlerin bozulması ve toplumun ahlâkî yapısının birey üzerindeki gücünü kaybetmesi durumunda ise Durkheim'in *anomik* dediği intihar tipi ortaya çıkabilmektedir. Anomik intihar oranları hem ekonomik durgunluk dönemlerinde hem de hızlı ekonomik büyüme ve refah dönemlerinde artmaktadır. Her iki durum da bir değişim sürecini anlatmaktadır. Bu süreçte, köksüzlük ve normsuzluk anomik eğilimlerin oluşmasına neden olarak intiharların oluşmasına neden olmaktadır. İflas etmiş bir girişiminin intiharını, ekonomik durgunluk dönemine örnek olarak verebiliriz. Başarı elde etmiş birinin intiharı, ekonomik büyüme ve refah dönemine örnek olarak vermek mümkündür. Çünkü, bu kişi başarısının ardından geçmişini terk etmiş, yeni topluluklara girmiş, ailesinden uzaklaşarak yaşam tarzını değiştirmiş, karısını ve çocuklarını terk etmiş olabilir (Ritzer, 1992; Caff ve diğ., 2006; Aron, 2006).

Özgeci ve kaderci İntihar tipleri: Durkheim *özgeci* ve *kaderci* intihar tiplerini ise, esas olarak geleneksel toplumdaki güçlü bütünleşme ve güçlü düzenleyici normlar ile yani, toplumsal bütünleşme ve toplumsal düzenlemelerdeki aşırılık ile ilişkilendirir. Buna göre, geleneksel toplumlarda bireylerin toplumla aşırı düzeyde bütünleşmeleri *özgeci* tipte intiharlara, toplumun bireylerin davranışlarını aşırı düzeyde düzenlemesi ise *kaderci* tipte intiharlara yol açabilmektedir. Daha açık bir ifade ile *özgeci* intihar, toplumsal bütünleşmenin fazla olduğu durumlarda görülmektedir. Kişilerin içinde buldukları topluluk bağlarının güçlü olması güçlü bir grup kimliğinin yaratılmasına neden olabilir. Bu kimliğin güçlü olması gruba olan bağlılığı artırır ve bireylerin bağlı oldukları gruptan daha az değerli oldukları konusunda bir inancın oluşmasını sağlar. Böyle durumlarda bireyler bağlı oldukları gruba olan saygı ve ortak değerlerin korunması adına kendilerini feda ederek hayatlarından vazgeçebilirler. Askerlerin rejimin onuru için intiharları, bir toplulukta liderin ölümü üzerine tüm aile üyelerinin kendilerini kurban etmesi ve intihar bombacılarının eylemleri, *özgeci* intihar türüne örnek olarak verilmektedir (Ritzer, 1992; Caff ve diğ., 2006; Aron, 2006). *Kaderci* intihar tipinde ise, bireyler grubun yoğun baskısı altında yaşarlar ve kaderleri karşısında kendilerini tamamen çaresiz hissedebilirler. Durkheim bu intihar tipi üzerinde çok durmaz ve sadece bir notunda söz eder. Bu notunda *kaderci* intihar biçiminin ortaya çıkışını şöyle ifade etmektedir: Bir grup içindeki bireyler hayatlarını kontrol edebilmek için gruptan ayrılma dışında yapabilecekleri hiçbir şey olmadığı duygusunu hissedecek düzeyde kendilerini ciddi bir kısıtlama içinde bulurlar. Bu kısıtlılık durumu Durkheim'e göre *kaderci* tipte intiharlara yol açmaktadır. Bu bakımdan *kaderci* intihar bireyselliğin baskı altında tutulduğu toplumsal bağların güçlülüğünü yansıtmaktadır. Köleler arasında yaşanan intihar, *kaderci* intihar tipine örnek olarak verilmektedir (Ritzer, 1992; Caff ve diğ., 2006).

Bencil intihar, bireyin toplumla bütünleşemediği gruplarda ve toplumlarda görülür. Anomik intihar, toplumun ahlâkî yapısının birey üzerindeki gücünü kaybettiği durumlarda ortaya çıkar. *Özgeci* intihar, toplumsal bütünleşmenin fazla olduğu durumlarda görülmektedir. *Kaderci* intihar tipinde bireyler grubun yoğun baskısı altında yaşarlar ve kader olarak algıladıkları bu durum karşısında kendilerini tamamen çaresiz hissedebilirler.

Durkheim'in intihar tiplerine birer örnek vermeye çalışınız.

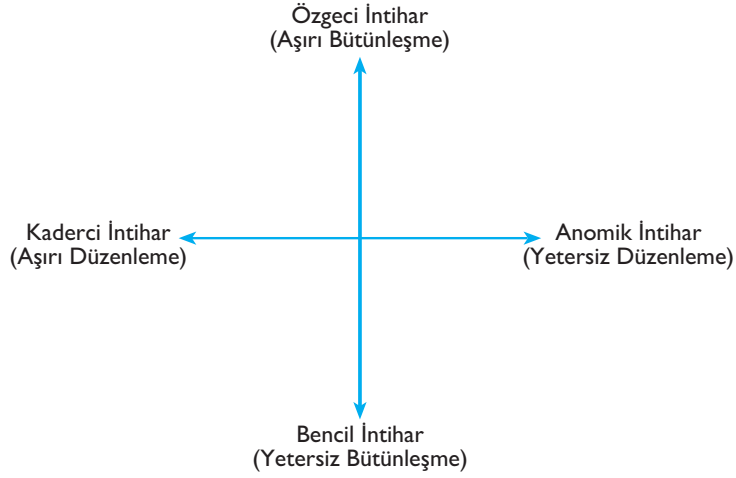

SIRA SİZDE

Şekil 4.1

Durkheim'da
intihar tipleri

Kaynak: David Lee
ve Howard
Newby, *The
Problems of
Sociology*,
Hutchinson,
Londra, 1983.

DİN OLGUSU

Durkheim'in din olgusuna bakışını açıklayabilmek.

Durkheim'e göre ,din de önemli bir toplumsal olgudur. Durkheim modern toplumlarda uzmanlaşma ve ideolojik nedenlerden dolayı dinin kaynaklarının araştırılmasının imkânsız olduğunu düşündüğü için, din olgusunu ilkel toplumlar bağlamında ele almıştır. Ona göre dinin doğası, ilkel bir toplumda daha modern bir toplumdakine göre çok daha kolay kavranabilecektir. Din üzerine ampirik verileri Avustralya kabilesi Aruntalar üzerinden toplamıştır (Ritzer, 1992). Durkheim'in merak ettiği soru şudur: İlkel (ve modern) dinin kaynağı nedir?

Ona göre tüm dinlerin kaynağı toplumdur. Her toplum (bireyler aracılığıyla) bazı olguları **kutsal** bazılarını ise **kutsal olmayan** olgular olarak tanımlayarak dini yaratır. Kutsal olan ve olmayan şeklindeki bu ayırmada ise, *dinin özünü* toplumsal gerçekliğin *kutsal* sayılan yanları (yani ayrı tutulan ve yasak sayılan) oluşturmaktadır. Kutsal olan şeyleri yüceltmek saygı, gizem ve korku gibi tutum ve davranışları yaratır. Kutsal olan ve olmayan ayırımı, tüm dinlerde ortak iken, yüce bir tanrıya inanmak tüm dinlerin ortak olan bir özelliği değildir. Örneğin, Budizmin birçok öğretisi kişisel ve yüce bir tanrıya inanmayı gerektirmez. Bu nedenle Durkheim'e göre sanıldığı gibi din yüce bir tanrıya inanmak değil, kutsal sayılan şeylere inanmaktır. *Kutsal olmayan* din dışı şeyler ise gündelik hayatın olağan sıradan yanlarını içermektedir. Bununla birlikte toplumsal hayatın bazı yönlerinin kutsal olarak yüceltilmesi, dinin gelişimi için gerekli ancak yeterli bir koşul değildir. Durkheim'e göre, dinin gelişimi önce *kutsalın belirlenmesini, sonra kutsal olanla ilgili inançların örgütlenmesini ve son olarak da, inançlara bağlı olarak ortaya çıkan ayin ve uygulamaları gerektirir* (Ritzer, 1992; Aron, 2006, s.321).

Durkheim, din hakkındaki fikirlerini Avustralyalı Arunta kabilesindeki totemizm üzerine yaptığı incelemelere dayandırmaktadır. **Totemizm** özellikle hayvanların ve bitkilerin kutsal sayıldığı ve klanın amblemleri olarak alındığı bir din sistemidir. Yani **totemizm** çevredeki özel şeylere - hayvanlara, bitkilere, özel yerlere ve nesnelere - tapmayı ve bu şeylerin dinsel ayinlerde kullanılan temsillerini yapmayı gerektirir.

Dinin gelişimi önce kutsalı, sonra kutsal olanla ilgili inançların örgütlenmesini ve son olarak da, inançlara bağlı olarak ortaya çıkan ayin ve uygulamaları gerektirir.

Totemizm çevredeki özel şeylere - hayvanlara, bitkilere, özel yerlere ve nesnelere - tapmayı ve bu şeylerin dinsel ayinlerde kullanılan temsillerini yapmayı gerektirir.

mayı gerektirir. Ona göre totemizm en ilkel ve en basit din biçimidir ve kaynağı bitki veya hayvanlar değildir. Bitki ve hayvanlar sadece bu kaynağı temsil etmektedirler. Dolayısıyla totemler, aslında maddi nitelikte olmayan toplumsal güçün maddi nitelikteki temsilleri veya sembolleridir. Maddî-olmayan bu güç ise toplumun kolektif bilinci/vicdanıdır. Durkheim'e göre, bireyler ölür, kuşaklar değişir ve onların yerini başka kuşaklar alır. Ancak bu maddi-olmayan güç (kolektif bilinç) canlı ve aynı kalır. Bu bakımdan Durkheim'e göre, dinin kaynağını kolektif bilinç oluşturur ve bu kolektif bilincin kaynağı ise toplumdur. Özetle Durkheim'e göre dinin asıl kaynağı toplumdur. Durkheim'in ampirik olarak incelediği ilkel toplum örneğinde de dinin asıl kaynağı klandır, yani topluluğun kendisidir.

Özetle, totemizm kolektif bilincin/vicdanın sembolik bir temsilidir ve bu kolektif bilincin kaynağı toplumun kendisidir. Bu açıklamadan din ve tanrı gibi kutsal sayılan şeylerin kaynağının da toplum olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yöntemine sadık kalan Durkheim, dinin yalnızca kaynağını nedensel olarak açıklamakla kalmaz aynı zamanda onun işlevlerini de belirler. Ona göre din oldukça önemli işlevlere sahip olan bir toplumsal olgudur. Dinin temel işlevlerinden biri toplumsal dayanışmayı sağlaması ve güçlendirmesidir. Toplumsal dayanışma var olduğu sürece din de varlığını sürdürecektir. Tarihsel süreç içinde dinin somut biçimleri değişmekle beraber özü aynı kalacaktır (Ritzer, 1992; Bozkurt, 2007).

Marx ve Durkheim'in din olgusuna bakışlarını karşılaştırmız.

SIRA SİZDE

3

Marx ve Durkheim sosyoloji disiplininde ne tür bir öneme sahiptir?

SIRA SİZDE

4

SONUÇ

Sonuç olarak Durkheim, sosyolojinin çalışma konusunu ve yöntemini belirlemeye yönelik çalışmaları ile sosyolojinin bağımsız ve saygın bir sosyal bilim olarak kurulmasına ve gelişimine ön ayak olmuştur. Durkheim çalışmaları ile sosyolojiye, onu diğer bilimlerden bağımsızlaştıracak ve önemini ortaya koyacak, güçlü bir kavramsal ve kuramsal çerçeve kazandırmıştır. Durkheim'in özellikle sosyolojik yöntemin ilkelerini belirleyen çalışmasının sosyolojinin gelişme tarihinde ayrı bir öneme sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmasında Durkheim, toplumu nesnelere gibi incelenebilmesi mümkün olan toplumsal olgulardan meydana gelen bir oluşum olarak tanımlanıyordu. Bununla birlikte sosyolojinin çalışma konusu olarak tanımladığı toplumsal olguların nesne gibi ele alınmaları gerektiği yönündeki görüşü sosyal bilimlere uygun olmayan anti-hümanist bir nitelik taşıdığı gerekçesi ile eleştirilmiştir. Durkheim'den sonra Weber'in çalışmalarında ise, sosyoloji gerek çalışma konusu gerekse yöntemi ve kavramsal çerçevesi açısından doğa bilimlerinden farklı ve hümanist bir çizgide gelişmeye başlamıştır.